

IXTISOSLASHTIRILGAN MAQTAB O'QUVCHILARINI MAQOM QO'SHIQLARI VOSITASIDA ESTETIK TARBİYALASHNING IMKONIYATLARI

Yahyoyeva Shaxnoza Sharopovna

Buxoro davlat pedagogika instituti Musiqa ta'limi va san'at mutaxassisligi bo'yicha II-bosqich magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7493782>

ARTICLE INFO

Received: 21th December 2022

Accepted: 29th December 2022

Online: 30th December 2022

KEY WORDS

“O'n ikki maqom” (“Duvozdax ko'knori”), amal, savt, kor, peshrav, zarbayn, rixta va boshqalar, xona, bozgo'y tushunchalari haqida ma'lumotlar. , sarxona, misonxona, “Mushkilot” va “Nasr”, “Mansur” va “Manzum”

ABSTRACT

Ushbu maqolada maqomlar haqidagi ma'lumotlar, A.Boboxonov to'plamining hozirgi bosqichdagi asosiy ilmiy-amaliy ahamiyati, Maqomlarning vokal bo'limi bir necha shubadan iboratligi, qo'shiqlarda audja qo'llanish qoliplari haqida, usul doira haqida, she'r ritmi haqida, cholg'u muqaddimasi — mustahal, cholg'u ijrolari va boshqa musiqa hodisalari, Cholg'u bo'limining qismlari haqida ma'lumotlar yoritilgan

Maqomlarning modal shakllanishi va modal tizimlarini tashkil etuvchi birlamchi hujayralar, metritmik formulalar-usuli, qismlarning kompozitsion tuzilmalari batafsil va tizimli ravishda aniqlangan holda musiqiy matn shaklida bayon etilgan “Taksil – Shashmaqom nizomi”. guruhlarini, maqom sikllari bo'limlari va yaxlit ombor. A.Boboxonov to'plamining hozirgi bosqichdagi asosiy ilmiy-amaliy ahamiyati ham shunda bo'lsa kerak.

Shashmaqomning barcha ko'rinishlarini belgilab beruvchi eng muhim immanent xususiyati uning borligining og'zakiligidir. Qolaversa, og'zaki nutq nafaqat musiqaning vaqt ichida eng yorqin oqimining mavjudligi shakli, balki uning tarkibiy qismi bo'lgan u haqidagi fikrlardir.

Biroq kommunikativ xususiyat sifatidagi og'zaki-savodsizlik musiqiy tafakkur hodisasi sifatida Shashmaqomning faqat bir tomonidir. Majoziy ma'noda, bu aysbergning faqat kichik, sirt qismidir. Boshqa tomondan, Shashmaqom chuqur ratsionalizm bilan singib ketgan. Shashmaqomning butun musiqa tizimi, modal, ritmik va kompozitsion asoslari mustahkam ilmiy-nazariy asosga ega.

Ari Boboxonov maqomshunoslikning asl ixlosmandlaridan biri edi. Poytaxt markazlaridan biroz uzoqda joylashgan Buxoroda yashab, Buxoro Shashmaqomi xazinasiga yo'l izlay boshlaydi. U yetuk sozanda va ziyoli sifatida maqsad sari muvaffaqiyatli olg'a borish uchun mustahkam ilmiy-amaliy asos zarurligini aniq tushundi. Shashmaqomning eng avvalo musiqiy tafakkur mantiqini anglab yetishi, modal, ritmik tuzilish qoliplarini, kompozitsiya

me'yorlarini o'zlashtirishi kerak.

Arining Buxoro shashmaqomini qayta tiklashga yondashuvining diqqatga sazovor xususiyati shundaki, u "katta rejalar" tuzmagan va o'z ishini ma'lum muddatga tugatish majburiyatiga ega bo'lmagan, hech kimga hisob bermagan. Erkin ijodkor sifatida u musiqa olamiga ko'nikib, qalbida tabiiy o'rnashib olguncha aziz ohang va ritmlarni izladi. Bunday "tana" pishganidan keyin u o'z g'oyalarini boshqalarning hukmiga yetkazishga qaror qildi. Arining birinchi rasmiy chiqishi 1981-yil 30-martda Toshkent konservatoriyasining katta zalida butunlay Shashmaqom cholg'u qismlaridan iborat yakkaxon konsertda bo'lib o'tdi. Muvaffaqiyat barcha kutganlardan oshib ketdi.

Biroq, oldinda turgan vazifaning murakkabligini boshqalardan ko'ra ko'proq Arining o'zi tushundi. Bu faqat birinchi qadam edi. Bundan tashqari, u tomonidan qayta yaratilgan Shashmakni kengroq tinglovchilar doirasiga taqdim etish kerak edi. Buning uchun esa Buxoro shashmaqomining zamonaviy talablarga javob beradigan, sozandalar, amaliyotchilar va olim-tadqiqotchilar ehtiyojlarini qondiradigan optimal musiqa matnini yaratish borasida juda jiddiy ish olib borilishi kerak edi.

O'zbek va tojik xalqlari musiqa san'atining durdonasi:

– Shashmaqom ham Sharq musiqa madaniyatiga azaldan xos bo'lgan butun maqomot tizimi kabi boy musiqa folklorining tub xususiyatlarining ko'p asrlik taraqqiyoti natijasida vujudga kelgan.

"Maqom" sozi arabchada turar joy, manzil ma'nosini bildiradi. U turli xil usullarda qo'llaniladi. Avvalo, ko'knori musiqa asbobining bo'ynidagi alohida laddir. Shu bilan birga, maqom modal tuzilish va siklik vokalni bildiradi.

Shashmakom - oltita maqom bir davraga birlashtirilgan.

Qadim zamonlarda mavjud bo'lgan maqomlar haqidagi ma'lumotlar bizgacha yetib kelmagan bo'lsa-da, ular haqidagi boy tarixiy ma'lumotlar, maqomlarning tuzilishiga oid turli musiqiy nazariy kuzatishlar IX-XIX asrlar sharq qo'lyozma manbalarida, ayniqsa, musiqaga oid risolalarda o'rin olgan. Ushbu qadimiy qo'lyozma manbalar ma'lumotlariga asoslanib, maqomlarning turli shakllarda mavjud bo'lganligini va "O'n ikki maqom" ("Duvozdax ko'knori") 1 sikli ularning eng mukammali bo'lib, ular orasida hal qiluvchi rol o'ynaganligini aytish mumkin. Shashmaqomning shakllanishi.

O'rta Osiyo xalqlari orasida "O'n ikki maqom" sikli XI-XVIII asrlarda mavjud bo'lgan bo'lsa, Shashmaqom Buxoroda taxminan XVIII asrda vujudga kelgan. Musiqaga oid qo'lyozma risolalarda, jumladan, "Kavkabi" (16-asr) va ayniqsa, Darvish Ali (17-asr)da XVIII asrgacha "Shashmaqom" haqida tilga olinmaganligi ma'lum darajada bu taxminning asosidir. nafaqat olim, balki buyuk ijrochi musiqachi ham edi. Bundan tashqari, faqat boshiga XVIII -asrda Shashmaqomning she'riy matnlar to'plamlari paydo bo'ldi, ularda maqomlarning vokal bo'limlarining har bir qismi nomi berilgan.

Shashmakom XVIII -asrda to'liq shakllangan bo'lsa-da, bu jarayonning boshlanishi, tabiiyki, avvalgi davrga to'g'ri keladi.

Ma'lumki, XIX-XV asrlar O'rta Osiyo xalqlari madaniyati tarixida adabiyot va san'atning gullab-yashnagan davri bo'lgan. Bu vaqtda bastakorlar juda mashhur bo'lib, ular ajoyib musiqachi-ijrochilarni va musiqiy asarlar mualliflarini birlashtirgan. O'sha davrning ko'pgina olimlari, yozuvchi va shoirlari asarlarida uchraydigan musiqa asoblari, umumiy musiqa asarlari, O'rta Osiyo musiqa hayoti haqidagi ma'lumotlar haligacha to'liq o'rganilmagan bo'lsa-da, o'rganilgan musiqa manbalari asosida, ,

XIX-XV asrlarda yuksak mahorat bastakori borligini va uni yanada takomillashtirish haqida bahslashish mumkin.

Musiqiy asarlar yaratish san'ati, bastakorlar va ularning ijodi, asar yaratishda qo'llaniladigan vosita va uslublar – amal, savt, kor, peshrav, zarbayn, rixta va boshqalar, xona, bozgo'y tushunchalari haqida ma'lumotlar. , sarxona, misonxona va boshqalar, qo'shiqlarda audja qo'llanish qoliplari haqida, usul doira haqida, she'r ritmi haqida, cholg'u muqaddimasi — mustahal, cholg'u ijrolari va boshqa musiqa hodisalari nafaqat ijodkorlikni yoritishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. bastakorlarning o'zlari, balki maqomot tizimini, jumladan, Shashmaqom qonuniyatlarini tushunish uchun ham.

1 "O'n ikki maqom" haqida Abdurahmon Jomiyning "Musiqqa haqida risola"ga qarang. Toshkent, 1960-yil.

2 "Nag'ma va Oraz" "Tarzheyi navo"ning aniq varianti bo'lib, xuddi shu doira usuli bilan cholg'u va vokal, so'nggi paytlarda "Mushkilot" va "Nasr" atamalari deb atala boshlandi.

Xorazmda ularni "Mansur" va "Manzum" deb atashadi.

Har bir maqomning cholg'u bo'limi bir necha qismdan iborat – "Tasnif" 1, "Tarje", "Gardun", "Muhammas", "Sakil" 2. Bu belgi barcha maqomlar uchun bir xil, faqat shular o'z ichiga olgan maqom nomigina qismlar qo'shiladi, ya'ni: "Tasnifi Buzruk", "Tarjeyi Buzruk", "Garduni Segoh", "Muxammasi Iroq" va boshqalar.

Har bir maqomdagi bir nomdagi qismlar mustaqil kuyga ega bo'lsada, tuzilishi va mavzuiy materialni ishlab chiqish usullari jihatidan bir-biridan kam farq qiladi. Ayrim maqomlarda faqat ularga xos bo'lgan va boshqa maqomlarda qo'llanilmaydigan qismlar ham bor, Masalan, "Navo" maqomidagi "Nag'mayi Oraz", "Peshravi dutoh" 2 va "Samoy dugox" 1 . "Dugoh" maqomida va "Hafifi Segoh"da 2 maqomda "Segoh".

Cholg'u bo'limining birinchi qismi – "Tasnif" ma'lum darajada butun maqom ruhini aks ettiradi. Uning intonatsion va melodik materiali nafaqat cholg'u, balki ba'zan vokal bo'limlarida ham qo'llaniladi. Ayrim intonatsion-melodik konstruksiyalar.

"Tasnif" ba'zi o'zgarishlar bilan ko'pincha "Tarzhe", "Muhammas" va "Sakil".

"Tarje" o'zining ohangdor rivojlanishi va umumiy ruhiga yaqin "Peshrav" 1 bo'lib, ohangning ma'lum bir emotsional ko'tarilishi bilan ajralib turadi, "Usul doira" "Tarje" "Tasnif"ga o'xshaydi, biroq birmuncha tezlashtirilgan tempda ijro etiladi.

Cholg'u bo'limining uchinchi qismi – "Gardun" faqat "Iroq" maqomida mavjud emas. Undagi usul doirasi ancha murakkab, bu qism ohang tuzilishi bilan boshqalardan ajralib turadi.

"Shashmakom"da katta o'rinni "Muhammaslar" (jami 17) egallaydi. "Muhammas"dagi usul doir 8 (va hajmida esa 16) bar.

«Saqil» ham «Muhammas» kabi juda murakkab usul bilan birga keladi. U "Muhammas" usuliga qaraganda birmuncha vazmin bajariladigan o'n ikki (va y — 24) bar doira usuliga asoslanadi.

Maqomlarning cholg'u bo'limlari, xususan, "Navo", "Segoh" va "Iroq" surnay kuylari sifatida keng tarqalgan. ", "Dugoh cholg'u bo'limida qismlar nomlari "Gardun", "Muhammas", "Saqil", "Samoiy", "Hafif"lar bir vaqtda doira usullarining ma'lum qurilishini bildirsa, "Nasru lloy", "Vazmii", "Oraz", "Husayniy", "Islim" ("Islimhop"), "Xo'ja Xoja", "Ashqullo", "Mirzahakim", "Kalon"lar mohir bastakorlarning nomlari bilan bog'liq.

Maqom cholg'u bo'limining har bir qismida muhim shakllantiruvchi ohang inshootlari "xona" va "Bozguy" mavjud. Xonning dastlabki ijrosi, go'yo bu qismning mavzuiy asosi bo'lsa, keyingi

chiqishlar esa bu asl xonning ishlanmasidir.

Bozgo'y - naqorat, kuyning takroriy qismi. Bozgo'y har bir xondan keyin (ba'zan bir necha xondan keyin) ergashadi. Bozgo'y va xona maqomlarda turlicha qo'llaniladi. Demak, "Muhammasi" va "Saqil"dan boshqa barcha qismlarda "Peshrav" 1 ma'lum bir tuzilishning cholg'u asaridir. Shuningdek, kichik qo'shiqning pasayish (ko'pincha ikkinchi pasayish) ketma-ketligiga asoslangan melodik rivojlanish usullaridan biri. Bunday tuzilish bilan bozgo'ydan oldingi xon har bir takrorlashda oldingisidan yuqoriroqdan olinadi va asta-sekin, ketma-ket pastga tushib, boradi.

Xona va bozgo'yning "Saqil" jildlari bir xil. Lekin shunday bo'ladiki, saqillarda bozgo'y yo'q, u ma'lum darajada har bir xonning oxiri bilan almashtiriladi (maqomlarning cholg'u bo'limlariga qarang).

Maqomlarning vokal bo'limi bir necha shubadan iborat bo'lib, ikki guruhga bo'linadi. Shubaning birinchi guruhiga "Saraxbor", "Talkin", "Nasr" kiradi. Odatda ularning nomlari tarkibiga kirgan maqom nomini o'z ichiga oladi. Lekin ba'zan faqat ular uchungina xarakterli nom qo'shiladi, masalan, "Dugox" maqomidagi "Nasri Chorgoh" yoki "Segoh" maqomidagi "Navro'zi Horo" shular jumlasidandir.

Birinchi guruhdagi shuba taronaga ega, ulardan keyin ijro etiladi. Har bir sho'ba taronadan keyin ikkinchisiga suporish - melodik konstruksiyalar orqali o'tadi, ular intonatsiya-melodik va modal munosabatda ligament rolini o'ynaydi. Shubaning birinchi guruhi ufar, keyingi ustunlik bilan tugaydi.

Odatda, har bir maqomning vokal qismi bilan boshlanadigan "Saraxbor". Bir necha taronalardan so'ng "Saraxbor" suporish vositasida "Talqin" sho'basiga ko'chiriladi (faqat "Iroq" maqomida mavjud emas). "Talqin"dan keyin yana bir necha tarona ijro etiladi, so'ngra suporish "Nasr" sho'basiga o'tadi. Shuba "Nasr" olti maqomda - 14. Ular: "Buzruk"da - "Nasrulloi" va "Nasri uzzol", "Rost"da - ham ataladi.

"Nasri ushshoq" va "Navro'zi sabo", "Navo"da "Nasri bayot", "Orazi Navoiy".

Xuddi shunday tuzilishni maqomlar sikliga kirmaydigan cholg'u asarlarida ham kuzatish mumkin.

Bu yerda: "Saraxbor" - yetakchi, bosh mavzu;

"Talqin" - axloqiy, talqin, ayni vaqtda ism va usul ma'nosida;

"Nasr" - mustahkamlash, g'alaba, ehtimol, bu o'yin avvallari bir oz boshqacha tabiatda bo'lgan. "Uf va r" ~ o'ziga xos. o'zgarishlar; usul doira nomi;

"Taronas" - itning kichik shakli; Ruban misralari bilan ijro etilgan qo'shiqlar.

"Segoh" maqomidagi "Talqin", "Talqini Segoh", ya'ni maqom nomi qo'shilishi bilan atalsa, "Buzruk", "Rost", "Navo" va * DU- maqomlarida. GOH "o'z nomini qo'shib shuba—" Pushini Uzzol", "Pushini Ushshok", "Pushini Bet", "Pushini Chorgox" va "Husaynii Navo", "Dugoh"da "Nasri Chorgoh", "Orazi Dugox" va "Husaynii Dugoh", "Segoh"da "Nasri Segoh", "Navro'zi Horo" va "Navro'zi Ajam", "Iroq" maqomida esa "Muxayari Iroq" deb yuritiladi. Shashmaqomda "Ufar" ma'lum bir sho'ba ohangining o'ziga xos o'zgarishidir. Suporishi esa, sho'ba oralig'ida turli intonatsion-melodik konstruksiyalardan iborat bo'lib, sho'bani boshqalar bilan bog'lovchi sifatida ishlatiladi. Shubaning birinchi guruhlarida oxirida qo'llaniladi, ular xulosa vazifasini ham bajaradi.

Shubaning ikkinchi guruhi tuzilishi jihatidan birinchisidan bir oz farq qiladi. Xususan, bu shubalarning savtlar ruhida yaratilganligi.

Ularda "Talkincha", "Qashqarcha", "Sokiynoma" va "Ufar" qismlari bor. Ikkinchi guruhdagi shubalar ham siklik tuzilishga ega. Har bir shubaning tarkibiy qismlari ma'lum bir ketma-ketlikda amalga oshiriladi.

Maqomlarni ijro etishda asosiy cholg'u asboblari tanbur va doira hisoblanadi. Tanburning sozlanishi har bir maqomning modal asosiga ko'ra turlicha bo'ladi.

Maqomlarning asosiy uslubi "Tasnif" cholg'u bo'limining birinchi qismida o'zgarishsiz (modulatsiya yoki og'ish) berilgan ("Tasnif"ning o'rta qismi boshqa rejimda modulatsiya qilingan ko'knori "Buzruk"dan tashqari). Saraxbarlar esa "Buzruk"da - "Ufari Uzzol", "Rost -" deyiladi. "Ufari Ushshok", "Navo" "Ufari Bayot", "Dugoh"da - "Ufari Chorgoh", "Segoh" - "Ufari Segoh" va "Iroq" maqomida "Ufari Muxanyor" (yoki "Ufari Iroq"). Bu yerda, boshqa sho'balarda bo'lgani kabi, Xorazm maqomlarida qo'llanilgan nomlar hisobga olinmaydi, saraxborlar va boshqa sho'balar, ko'pincha o'rta qismda (ayniqsa, avjda) boshqa ohangga o'zgartiriladi. Ayrim sho'balar maqomning asosiy usulida jaranglamaydi, bu ham maqomlar tuzilishi qoliplaridan kelib chiqadi. Agar har bir ko'knorini bir butun sifatida ko'rib chiqsak, maqomlarning yaxlitligi va siklligini ta'minlovchi ma'lum bir ladotonal tizim mavjudligini sezish qiyin emas.

Vokal bo'limida, shuningdek, cholg'u bo'limidagi fret-tonal og'ishlar va modulatsiyalar sho'baning tematik rivojlanishi va shakllanishining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, bunda namudlar muhim rol o'ynaydi.

Namud tojikcha "mehribon", "hodisa". Bunda bir shuba maqomning ma'lum bir ohangdor tuzilishidan ikkinchisida foydalanish. Ko'pincha namudlar o'zlashtirilgan shu'baning dastlabki ohangli konstruksiyalarini ifodalaydi yoki ularning intonatsion-melodik burilishlari asosida vujudga keladi va boshqa sho'baning yuqori registrida avj sifatida ishlatiladi.

"Namudi Uzzol", "Namudi Navo" va boshqalar). U yoki bu sho'baning ohangdor konstruksiyalari bilan ularni namud sifatida ishlatilishi. Namudlar odatda o'zlari olingan sho'ba nomini oladilar. (Masalan, ular o'zgartirilgan, ular kiradigan sho'ba xususiyatlariga qarab farqlanadi. Namudlarning variantlari juda ko'p, biz ulardan ba'zilarini ko'rsatish bilan cheklanamiz. "Talkini uzzol" va "Nasri uzzol" kuylarining bosh qismi maqom, boshqa maqomning sho'basining yuqori registrida avj sifatida qo'llanilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karomatov F.M. Xalq muzikasi. «O'zbek muzikasi tarixi» kitobidan. (Tuzuvchi Solomonova T.YE). -T.: G'ofur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. 1981. 27-34 b.
2. Karamatov F.M. (Tuzuvchilar) Uzbekskiy narodniye pesni. -T.: UzGos Izdat, 1956, - 181 s.
3. Kavkabi M. Muzikalno'y traktat. (Perevod s persidskogo Rashidovoy D.A). Rukopis, biblioteka nauch.issled.inst. Iskusstvovedeniya. Inv.N° 508.
4. Karimova Z.B. Navayi v muzike. -T.: Izd. Let. i iskusstva im.G.Gulyama, 1998. -143 s..
5. Matyokubov O.M. Farabi o osnovax muziki Vostoka. -T.: FAN, 1968. -s.8.
6. Matyoqubov O.M. Og'zaki an'anadagi professional muzika asoslariga kirish. -T.: O'qituvchi, 1983. -64 b.
7. Maxtumquli she'riyatidan. -T.: O'zbekiston nashriyoti, 1976. -108 b
8. Ibrohimov O.A. Maqomlar semantikasi. San'atshunoslik doktori ilmiy darajasiga da'vogarlik

dissertatsiyasi. - T.: 1998. -257 b.

9. Muqimiy va Furqat ashulalari. 1-kitob. To'plovchi I.Akbarov. -T.: O'zDavnashr, 1958. -339 b.
10. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. -T.: O'zbekiston, 2000. -80 b.
11. Navoiy so'ziga musiqalar. Nashrga tayyorlovchi I.Akbarov. -T.: O'zDavnashr, 1949. -122 b.
12. Rajabiy Y. Muzika merosimizga bir nazar. -T.: UzSSR Davlat Badiiy Adabiyot nashriyoti, 1976. -163 b.